

Typologia polskich organizacji pozarządowych

<https://doi.org/10.33141/po.2006.12.06>

Przeгляд Organizacji, Nr 12 (803), 2006, ss. 26-28
www.przeглядorganizacji.pl
Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa (TNOiK)

Joanna Hernik

Wstęp

Przez ponad 15 lat w polskiej rzeczywistości społecznej pojawiło się wiele organizacji, które można by nazwać pozarządowymi, a więc powstającymi z woli obywateli, a nie z inicjatywy organów państwa. Aktualnie – oprócz terminu „organizacja pozarządowa” – funkcjonuje kilka określeń dotyczących takich właśnie podmiotów, a mianowicie: ● organizacje *non-profit*, czyli nie działające dla zysku; ● organizacje wolontarystyczne, czyli zatrudniające wolontariuszy; ● organizacje użyteczności publicznej lub pożytku publicznego, a więc prowadzące działalność użyteczną społecznie. Z wszystkich wymienionych jedynie ostatnie określenie ma swoje unormowanie prawne, natomiast pozostałe są często stosowane zamiennie, co jest nieprecyzyjne. Wydaje się więc, że zarówno w stosowanej terminologii, jak i w systematyce organizacji działających w sferze *non-profit* są luki, dlatego też niniejszy artykuł jest próbą dokonania pewnej typologii. Typologia (*týpos* – odbicie, *lógos* – słowo) rozumiana tu będzie jako zabieg systematyzujący, polegający na wyróżnieniu w obrębie danego zbioru przedmiotów (organizacji) jednego lub więcej typów poprzez ich porównywanie, grupowanie i porządkowanie¹.

Organizacje pozarządowe a organizacje *non-profit*

Najczęściej podawana definicja organizacji pozarządowej pochodzi ze wspomnianej ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie², chociaż trudno właściwie nazwać ją definicją. Art. 3 ustawy mówi bowiem, że organizacją pozarządową może być podmiot nie będący jednostką sektora finansów publicznych³ i nie działający dla zysku. Z całej palety możliwości należy więc od razu wykluczyć tu podmioty finansowane przez budżet państwa, takie jak placówki oświatowe (szkoły), kulturalne (teatry) czy jednostki służby zdrowia. Na wstępie już można więc dokonać pierwszych klasyfikacji – otóż organizacje nie działające dla zysku mogą pojawiać się z inicjatywy państwa lub inicjatywy obywateli. Mamy więc organizacje rządowe (tworzące tzw. I sektor gospodarki) i pozarządowe (tzw. III sektor), a także sferę biznesu tworzącą sektor II. Organizacje pozarządowe – nawiązując do cytowanej już ustawy o działalności pożytku publicznego – z zasady mają prowadzić działalność pożytku publicznego. Mają, ale nie muszą, ustawodawca (w art. 3) zaczął bowiem od

wyjaśnienia, że działalność pożytku publicznego to aktywność społecznie użyteczna, prowadzona przez organizacje pozarządowe w sferze zadań publicznych. Nie wyklucza to w takim razie sytuacji, w której organizacja pozarządowa będzie działać w zakresie innym, niż działalność pożytku publicznego. Przykładem mogą być tu organizacje pracodawców czy związki zawodowe, które spełniają oba warunki organizacji pozarządowych, jednakże zostały wykluczone z grupy organizacji pożytku publicznego ustawą o działalności pożytku... W ustawie wymieniono wiele dziedzin, które do takiej działalności są zaliczane, m.in.: pomoc społeczną, działalność charytatywną, działalność na rzecz mniejszości narodowych, ochronę i promocję zdrowia, działalność na rzecz równych praw kobiet i mężczyzn, wspomaganie rozwoju społeczności lokalnych, działanie w sferze nauki, wychowania, w sferze kultury fizycznej i sportu, ekologii itd. Tak więc z punktu widzenia sfery działalności zostać organizacją pożytku publicznego jest dość łatwo. Można natomiast w pewnych sytuacjach nie spełnić innych warunków określonych ustawą.

Nasuwa się tu więc kolejny podział: organizacje pozarządowe mogą być uznane za organizacje pożytku publicznego (opp), bądź nie. Do tej pierwszej kategorii można zaliczyć te, które: ● prowadzą działalność statutową na rzecz społeczeństwa lub grupy będącej w trudnej sytuacji w relacji do pozostałych ludzi, ● nie prowadzą działalności gospodarczej (a jeśli prowadzą, to tylko w rozmiarach służących do realizacji celów statutowych), ● cały dochód przeznaczają na działalność statutową, ● posiadają uchwalony statut i inne akty wewnętrzne organizacji, które przewidują istnienie kolegiального organu kontroli i nadzoru (art. 20 ustawy o działalności pożytku...). Jeśli więc organizacja nie przeznacza całego dochodu na działalność statutową, nie może być uznana za organizację pożytku publicznego.

Status organizacji pożytku publicznego

Jeśli organizacja działa w sferach wymienionych w ustawie o działalności pożytku publicznego i wolontariacie i równocześnie spełnia warunki określone w art. 20, może ubiegać się o specjalny status organizacji pożytku publicznego, przy czym słowem kluczowym jest tu określenie „status”, które odróżnia „zwykłe” opp od tych zakwalifikowanych do organizacji będących swego rodzaju elitą. KRS (Krajowy Rejestr Sądowy) wpisuje do Rejestru stowarzyszeń, innych organizacji społecznych i zawo-

dowych, fundacji oraz publicznych zakładów opieki zdrowotnej organizacji pożytku publicznego nie posiadające osobowości prawnej, opp będące osobami prawnymi, kościelne osoby prawne będące opp oraz organizacje kościelne bez osobowości prawnej o charakterze opp. Każda z nich może ubiegać się o status i uzyskuje go z chwilą wpisania do KRS. W 2004 r. status opp otrzymało 2245 organizacji, w roku 2005 – 1861. Na początku 2006 r. działało ich ponad 4100.

Można tu zauważyć, że obligatoryjny wpis do KRS oznacza jednocześnie uzyskanie osobowości prawnej. Jeśli organizacje nie mają obowiązku dokonania wpisu, a robią to z własnej inicjatywy, fakt nieposiadania przez nie osobowości prawnej jest w rejestrze wyraźnie zapisany. Rejestracja w KRS i uzyskanie statusu opp są bardzo istotne, ponieważ tylko organizacje ze statusem mogą pozyskiwać środki z odpisu 1% podatku, a także mieć kilka innych przywilejów (jak zwolnienia z opłat od nieruchomości), które jednak nie będą przedmiotem analizy niniejszego artykułu. Ponieważ powinność rejestracji wynika z prowadzonej formy organizacji, warto tu scharakteryzować specyfikę poszczególnych instytucji pozarządowych w zależności od przyjętej formy organizacyjno-prawnej.

Formy działalności organizacji pozarządowych

Organizacje pozarządowe mogą działać jako stowarzyszenia oraz związki stowarzyszeń, a także jako fundacje. Należy tu dodać, że szczególnie postaciami stowarzyszeń i ich związków są organizacje działające w sferze kultury fizycznej, które zostaną omówione osobno. Oddzielnie należy także analizować organizacje kościelne działające w sferze zadań publicznych, o czym będzie więcej w dalszej części artykułu.

Najczęstszą formą działalności organizacji pozarządowych są stowarzyszenia. Ich aktywność reguluje przede wszystkim *Prawo o stowarzyszeniach*⁴⁾. Stowarzyszenia mają w Polsce długą historię; już w 1932 r. ówczesny Prezydent Rzeczypospolitej Ignacy Mościcki przedstawił parlamentowi pierwsze rozporządzenie o tego rodzaju organizacjach. Aktualny akt prawny (ujęty w tekście jednolitym z 2001 r.) mówi, że stowarzyszenie jest dobrowolnym, samorządnym, trwałym zrzeszeniem o celach niezarobkowych, które opiera swoją działalność głównie na społecznej pracy członków. Należy tu zauważyć, że zgodnie z art. 8 ustawy, stowarzyszenia podlegają wpisowi do KRS, za wyjątkiem stowarzyszeń zwykłych, a więc dzielą się one na rejestrowe i zwykłe. Pierwsze musi założyć przynajmniej 15 osób, które także wybierają komitet założycielski i uchwalają statut. Drugie z wymienionych – stowarzyszenie zwykłe – jest natomiast uproszczoną formą tego typu organizacji. Aby powstało, wystarczy chęć 3 osób, jednakże stowarzyszenie nie ma wówczas osobowości prawnej, nie może więc prowadzić działalności gospodarczej, nie może także przyjmować spadków ani darowizn, a jego działalność może być finansowana wyłącznie ze składek członków (art. 40 ustawy *Prawo o stowarzyszeniach*). Stowarzyszenia zwykle działają często pod nazwą „komitet”, np. Komitet do spraw budowy pomnika X, albo Komitet do spraw budowy drogi.

Do realizacji celów społecznie użytecznych może być także powołana fundacja, którą może ustanowić zarówno osoba fizyczna, jak i prawna. Działalność fundacji reguluje ustawa o fundacjach z 1984 r.⁵⁾, która stanowi m.in. że podlegają one wpisowi do KRS i z momentem wpisu uzyskują osobowość prawną. Od tego czasu fundacje mogą realizować przyjęte cele (określone w statucie), a także prowadzić działalność gospodarczą (art. 5 ustawy). Ponieważ fundacja ma osobowość prawną, może otrzymywać spadki, darowizny, prawa majątkowe czy rzeczy ruchome.

Organizacje pozarządowe a organizacje kościelne

Wsferze kultury, nauki, opieki społecznej czy zdrowia mogą również działać kościelne jednostki organizacyjne, a więc także one mogą być aktywne w obszarze charakterystycznym dla organizacji pozarządowych. Jednakże ustawa o działalności pożytku... (art. 3) mówi, że działają one na podstawie przepisów o stosunku Państwa do danego kościoła, a więc w przypadku Kościoła Katolickiego będzie to ustawa o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej⁶⁾ (z 1989 r., teks ujednolicony z 2005 r.), w przypadku kościołów ewangelickich będą to ustawa o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Reformowanego⁷⁾ i ustawa o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Methodystycznego⁸⁾ itd. We wszystkich aktach prawnych dotyczących organizacji kościelnych jest przepis, że mogą one prowadzić nie tylko działalność *stricte* religijną, ale także działać w obszarze opieki społecznej, kultury czy zdrowia. Tak więc mogą prowadzić działalność charytatywną, oświatową i wychowawczą (np. organizować wypoczynek dzieciom), mogą zakładać i udostępniać muzea oraz zbiory biblioteczne, mogą wreszcie zakładać placówki opiekuńcze i szpitale. Organizacje kościelne powinny także współpracować z instytucjami państwa w zakresie ochrony i upowszechniania zabytków architektury kościelnej i sztuki sakralnej, jako części dziedzictwa kultury polskiej. Wszystkie te działania są wymienione w art. 4 ustawy o działalności pożytku... jako sfera zadań publicznych, którymi mogą się zajmować organizacje pozarządowe. Tak więc organizacje kościelne mogą być uznane za organizacje pozarządowe, ponieważ ● powstają z inicjatywy ludzi, a nie organów państwowych, ● nie należą do organizacji finansowanych z budżetu państwa, ● celem ich działalności nie jest zysk. Powinny być także uważane za organizacje pożytku publicznego, ponieważ zajmują się sferą dużo szerszą niż propagowanie kultu religijnego.

Organizacje sfery kultury fizycznej

Istotną sferą życia społecznego jest szeroko rozumiana kultura fizyczna. Jej definicję można znaleźć w ustawie o kulturze fizycznej z 1996 r.⁹⁾, gdzie podano, że jest to wiedza, wartości, zwyczaje i działania podejmowane w celu zapewnienia rozwoju psychofizycznego, wychowania, a także doskonalenia uzdolnień i sprawności fizycznej człowieka (art. 3). Podstawową jednostką realizującą cele

i zadania w zakresie kultury fizycznej jest klub sportowy, który może działać w formie stowarzyszenia lub spółki akcyjnej (jeśli działa w zakresie sportu profesjonalnego). Szczególnymi organizacjami są uczniowskie kluby sportowe, które działają na mocy treści ustawy *Prawo o stowarzyszeniach*. Ich wyjątkowość polega na tym, że podlegają one jedynie wpisowi do ewidencji prowadzonej przez starostów, ale posiadają osobowość prawną (art. 7 ustawy o kulturze fizycznej). Organizacje działające w sferze sportu mogą więc mieć postać klubów sportowych, uczniowskich klubów sportowych (tworzonych przez uczniów, rodziców i nauczycieli), a także związków sportowych.

Ponieważ działalność użyteczna społecznie obejmuje także sferę sportu (art. 4 ustawy o działalności pożytku...), stąd kluby sportowe i uczniowskie kluby sportowe (uks) mogą być traktowane zarówno jako organizacje pozarządowe, jak i organizacje pożytku publicznego. Do tego typu organizacji należy także zaliczyć związki sportowe zwykłe (tworzone przez przynajmniej 3 kluby sportowe) i ogólnopolskie (działające w danej dyscyplinie sportu), Polski Związek Sportowy, a także Polski Komitet Olimpijski. Z grona organizacji pozarządowych należałoby jednak wykluczyć organizacje sportowe działające w postaci spółek akcyjnych, ponieważ spółki są nastawione na działalność gospodarczą, a nie społecznie użyteczną.

Podsumowanie

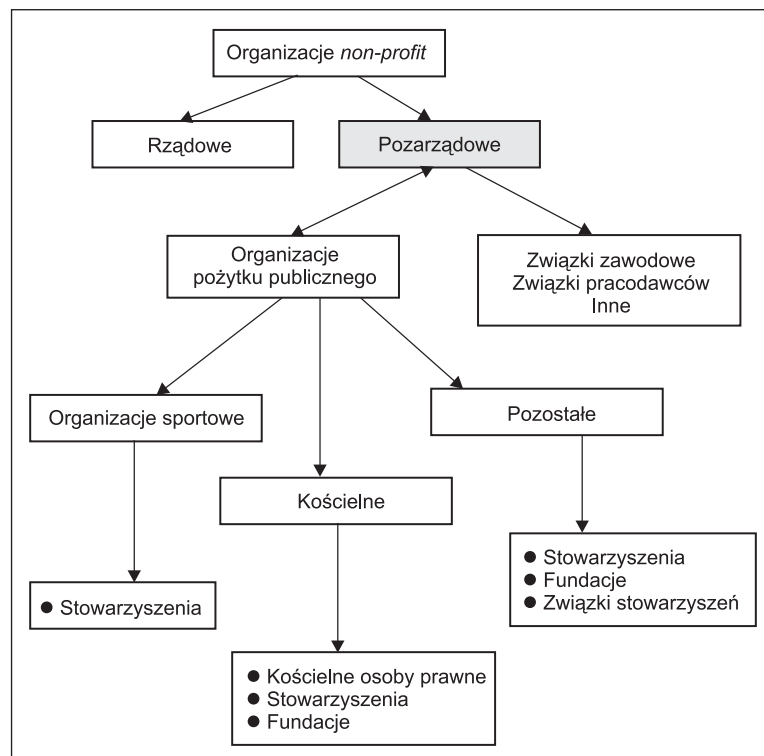
Na podstawie przeprowadzonych analiz można dojść do wniosku, że zasadniczymi wyróżnikami organizacji pozarządowych są: ● jej założyciel (którym nie może być organ państwa),

● niekomercyjny cel działania, ● finansowanie ze środków innych niż finanse publiczne. Wszystkie warunki spełniają zarówno organizacje sportowe, jak i większość organizacji kościelnych (wyjątkiem byłyby te, które działałyby dla zysku), a także tych działających w sferze opieki społecznej, kultury, sztuki, zdrowia (za wyjątkiem powołanych do działania przez państwo). Nie rozstrzygniętą kwestią jest jeszcze nazywanie organizacji pozarządowych wolontarystycznymi. Niestusne wydaje się zastrzeganie tej nazwy tylko dla tych organizacji; „ochotnicy” mogą bowiem pracować w każdym podmiocie *non-profit*, a więc także np. w administracji publicznej. I wprawdzie w Polsce liczbę wolontariuszy szacuje się na ok. 1 mln osób rocznie, to jednak mniej niż połowa organizacji pozarządowych korzysta z ich pracy. W praktyce uważa się często, że organizacje pozarządowe to tylko te, które działają w sferze użyteczności publicznej. Zestawienie pokazane na rysunku zdaje się udowadniać, że tak nie jest.

Konkludując dokonane rozważania, można stwierdzić, że organizacje pozarządowe można klasyfikować według: ● formy prawno-organizacyjnej, uzyskują wówczas podział na stowarzyszenia, fundacje i inne, ● obowiązku rejestracji w KRS – mamy wówczas organizacje rejestrowe i pozarejestrowe, ● specyfiki założyciela – wskazać można organizacje sfery sportu, organizacje kościelne oraz pozostałe; ● głównego obszaru działania – działające w sferze sportu, nauki, sztuki itd.

Zapewne można wyróżnić także inne kryteria podziału i dokonać nieco odmiennych klasyfikacji, ale te przedstawione w artykule wydają się wyczerpywać zakres typologii o podstawowym charakterze.

dr Joanna Hernik
Zakład Marketingu
Akademia Rolnicza w Szczecinie

Rys. Typologia organizacji pozarządowych

Źródło: opracowanie własne.

PRZYPISY

- 1) J. TOKARSKI (red.), *Słownik wyrazów obcych* PWN, PWN, Warszawa 1980, s. 786.
- 2) Ustawa o działalności pożytku publicznego i wolontariacie, Dz.U. 2003, nr 96, poz. 837.
- 3) Wykaz podmiotów sektora finansów publicznych zawiera ustawa o finansach publicznych, Dz.U. 2005, nr 249, poz. 2104.
- 4) Ustawa *Prawo o stowarzyszeniach*, Dz.U. 1989, nr 20, poz. 104 oraz 1990, nr 14, poz. 86.
- 5) Ustawa o fundacjach, Dz.U. 1984, nr 21, poz. 97.
- 6) Ustawa o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Dz.U. 1989, nr 29, poz. 154.
- 7) Ustawa o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. 1994, nr 73, poz. 324.
- 8) Ustawa o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Methodystycznego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. 1995, nr 97, poz. 479.
- 9) Ustawa o kulturze fizycznej, Dz.U. 1996, nr 25, poz. 113.